

ҲАЗРАТ НАВОИЙНИНГ МОЛИЯВИЙ ЎГИТЛАРИДАН ОЗИҚЛАНИБ... – 2

Т.С.МАЛИКОВ

*ТМИ "Молия" илмий мактаби раҳбари,
иқтисод фанлари доктори, профессор*

(ёки нега А.Навоий хазинасида бирор йили ҳам закот тўлашга вожиб бўладиган даражада олтин йиғилмаган?)

...Академик А.Аъзам маълумотларига кўра¹ буюк аждодларимиздан бири бўлган Хондамир ўзининг "Макоримул-ахлоқ" рисола-сида қўйидагиларни ёзган экан: "... ул ҳазратнинг хазинасида бирор йили ҳам закот тўлашга вожиб бўладиган даражадаги олтин йиғилмас эди. Чунки мулозимлари қўлига (Навоийнинг ҳисобхонасига) келиб тушган ҳар қандай даромад тез орада турли табақа ва гуруҳ вакиллари бўлган кишиларга инъом сифатида сарфланарди ёки масканлар қуриш ишига хайрия қилинар эди"².

Бу қаторларда акс этган сўзларнинг маъносини чақиш ва унинг замирида нима ётганлигини англамоқчи бўлсак, шубҳасиз, бир неча саволлар кетма-кетлигини ўз олдимизга қўндаланг қилиб қўймоғимиз ва илмий мушоҳада юритиш йўли билан уларнинг ҳаққоний ва асосли жавобига эга бўлмоғимиз лозим. Зеро, юқоридаги иқтибос асосида қўйилган саволлар ва топилган жавоблар, фикримизча, Ўзбекистон заминида замонавий муносабатларни такомиллаштиришда ва олдимизда турган молиявий муаммоларни ўзбекона

ҳал қилишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиши мумкин.

Мана ўша мантикий саволларнинг айримлари:

а) "...ул ҳазратнинг хазинасида бирор йили ҳам закот тўлашга вожиб бўладиган даражадаги олтин йиғилмас"лигининг сабаби нимада?;

б) нега "...мулозимлари қўлига (Навоийнинг ҳисобхонасига) келиб тушган ҳар қандай даромад тез орада турли табақа ва гуруҳ вакиллари бўлган кишиларга инъом сифатида сарфланарди ёки масканлар қуриш ишига хайрия қилинар эди"?;

в) замонавий молиявий муносабатларни такомиллаштиришда Буюк аждодимиз ҳазрат Навоий томонидан бу тартибда қилинган ишнинг нима дахли бор?;

г) уни асос қилиб олиб у ёки бу тарздаги долзарб замонавий молиявий муаммоларни ҳал этиш мумкинми?

д)...

Энди ана шу саволларнинг ҳаққоний жавобларини топишга ҳаракат қилайлик. Ҳақиқатдан ҳам, нега "...ул ҳазратнинг хазинасида бирор йили ҳам закот тўлашга вожиб бўладиган даражадаги олтин йиғилма"ган? Ахир Навоий бобомизнинг ўз ҳаётлари давомида "ғазал мулкининг султони"

¹ Абдулла Аъзам. Аброрлар хайрати (фалсафий эссе) // "Жаҳон адабиёти", адабий-бадиий, ижтимоий-публицистик журнал. 2021 йил июн сони, 3-38 бетлар.

² Ўша жойда, 27-бет.

бўлишлари билан бир пайтда Хуросондек бутун мамлакат Бош вазири ёки вилоят (Астробод) ҳокими бўлганликлари, хатто махсус китобларни ўқимаганларга ҳам, сиртдан юзаки қараганда ҳам маълумку! Мамлакат Бош вазири ёки вилоят ҳокимининг оладиган даромади эса бошқаларникидан (баъзи ҳолларда, жуда кўпчилик-никидан) кўпроқ бўлиши ҳам ҳеч кимга сир эмас ва бу, маълум маънода, табиий ҳам ҳисобланади. Шундай бўлишига қарамасдан, юқорида қайд этилганидек, "...ул ҳазратнинг хазинасида бирор йили ҳам закот тўлашга вожиб бўладиган даражадаги олтин йиғилма"ганлигига ажабланмасликнинг асло иложи йўқ.

Шундай бўлишига қарамасдан бу ҳолатни ҳозирги пайтда биз, аввало, "Буюк бобомизнинг солиқ тўлашга арзигулик даражада даромадлари бўлмаган!" тарзида талқин қилишимиз ва, шак-шубҳасиз, қабул қилмоғимиз лозим. Нега? Бу парадокс эмасми? Бошқаларга нисбатан юқорида даромадга эга бўлган мамлакат Бош вазири ёки вилоят ҳокими қандай қилиб, қонунни ёки амалдаги тартиб-қоида ва интизомни бузмаган ҳолда, солиқ тўламасликнинг иложини қилган бўлиши мумкин? Бунинг асосий сабаби нимада?...

Бизнингча, бунинг асосий сабаби сифатида Навоий ҳазрат-ларининг закотга нисбатан (ҳозирги замонавий тилда бунинг солиққа нисбатан деб ўқинг. Бу ва кейинги ўринлардаги қавс ичидаги таъкидлар – бизники) бўлган муносабатини кўрсатиш мумкин. Аввало, Буюк бобомиз "закот (солиқ) тўлашга вожиб бўладиган даража"ни билганлар. Бунинг биз замонавий тилда "солиққа тортилмайдиган минимум"дан огоҳ бўлганлар, деб ўқишимиз керак.

Шунингдек, ҳозирги пайтда замонавий молиявий муносабатларни такомиллаштириш ёки худди шундай молиявий муаммоларни ҳал этишда "закот (солиқ) тўлашга вожиб бўладиган даража", яъни "солиққа тортилмайдиган минимум" масала-сига қандай эътибор қаратилмоқда?

Ҳозирги амалиётимиздан маълумки, масаланинг бу жиҳати эътибордан тушиб қолган. Бошқача сўзлар билан ифодаланганда, мамлакатимизда шу кеча-ю-кундузда амал қилиб келаётган солиққа тортиш тизимида Навоий ҳазратлари замонасида амал қилган "закот (солиқ) тўлашга вожиб бўладиган даража"га ўрин йўқ. Ҳозирги пайтда шунга айнан монанд бўлган "солиққа тортилмайдиган минимум" эса амал қилмаяпти. Бу, айниқса, жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш механизмида яққол сезилмоқда. Унинг бекор қилинишига асос сифатида камдан-кам ҳоллардагина кўрсатилган "солиққа тортиш тизимини соддалаштириш" ёки "солиқларни ҳисоб-китоб қилишни енгиллаштириш", "солиқ тизимини мураккабликлардан холи қилиш" каби "омил"лар – унинг "тақдир"ини бу тарзда ҳал қилинишига, бизнингча, жуда камлик қилади.

Бунинг устига, ҳозирги пайтда замонавий молиявий муносабат-ларни такомиллаштириш ёки худди шундай молиявий муаммоларни ҳал этишда буюк бобомиз замонасида кенг қўлланилган "закот (солиқ) тўлашга вожиб бўладиган даража", яъни "солиққа тортилмайдиган минимум" масаласидан фойдаланиш ёки фойдаланмаслик хусусида қарор қабул қилинаётган вақтда Ўзбекистоннинг қандай бозор иқтисодини